

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΕΛΟΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΦΥΛΟΥ·
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ
ΣΤΗ ΣΕΡΒΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

GORDANA BLAGOJEVIĆ

Κεντρικό σημείο αυτής της έρευνας είναι η Βυζαντινή Έκκλησιαστική Μουσική και η ταυτότητα ως προς το φύλο¹. Συνέταξα αυτό το άρθρο βάσει επιτόπιας έρευνας με την μέθοδο της συνέντευξης, της ελεύθερης συζήτησης και της παρατήρησης μέσω της συμμετοχής². Ξεκίνησα να ασχολοῦμαι με την βυζαντινή ψαλτική στο Βελιγράδι το 1993. Στην Ελλάδα ως εθνολόγος – ανθρωπολόγος διεξάγω έρευνες από το 2003. Παρατήρησα ένα πολύ ενδιαφέρον ανθρωπολογικό φαινόμενο, ότι δηλαδή, στην Ελλάδα είναι πολύ σπάνιες οι έκκλησιαστικές χορωδίες με συμμετοχή λαϊκών γυναικών ή επαγγελματιών γυναικών ψαλτών. Οι γυναίκες στην Ελλάδα σήμερα ψάλλουν σε ελιγάριμες μεικτές τετράφωνες χορωδίες. Με τον βυζαντινό τρόπο ψάλλουν κυρίως στις λεγόμενες «καθημερινές» ακολουθίες και αυτό συμβαίνει συχνότερα στην έπαρχία και στα νησιά. Το ερώτημα είναι πώς προέκυψε αυτή η διαφορά στην αντίληψη αυτών των δύο Όρθοδοξων Έκκλησιών που βρίσκονται γεωγραφικά τόσο κοντά, ως προς την ψαλμωδία και το φύλο. Στην έρευνα προσπάθησα να δείξω την αλληλεπίδραση του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, των έκκλησιαστικών άρχων, των

1. This paper is the result of Project no. 177027: Multiethnicity, Multiculturalism, migrations – contemporary process, by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

2. Αυτήν την έρευνα παρουσίασα στο Δ' Διεθνές Συνεδρίου «Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης: Τα γένη της (Έλληνικής) Βυζαντινής Ρυθμοποιίας και τρέχοντα Ψαλτικά Θέματα», στην Αθήνα 8-11 Δεκεμβρίου 2009. Η έρευνα αυτή, σε ολοκληρωμένη και πιο έκτενη μορφή, έχει δημοσιευθεί στα σερβικά, βλ. Gordana Blagojević, «Византијско појаве и родни идентитет. Компаративна студија савремене ситуације у Србији и Грчкој: женски глас између божанске икономије и људске економије» [Byzantine Chanting and Gender Identity. Comparative Study of Contemporary Circumstances in Serbia and Greece: Female Voice between divine Oiconomia and human Economy] *Народна култура Срба између истока и запада*, посебна издања 127. Балκανолошки институт САНУ. Београд 2014, p. 139-156.

άνδρων συνάδελφων ψαλτών και τών λαϊκών γυναικών ψαλτών. Με την συγκριτική μέθοδο παρατηρούμε την κοινωνική θέση, τὸ ρόλο, τὰ προβλήματα και τις προοπτικές τών γυναικών ψαλτών.

Ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ κατέχει λειτουργικὸ ρόλο στὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἐπομένως, σ' αὐτὴν ἐφαρμόζονται οἱ ἱεροὶ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες. Ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὴν τὴ βάση, θέλησα νὰ ἐρευνήσω ποιά εἶναι ἡ θέση τών ἐκκλησιαστικῶν κανόνων σχετικὰ μετὰ τὴν συμμετοχὴ τών γυναικῶν στὸ ψαλτήρι, καθὼς παρατηρεῖται μεγάλη διαφορὰ στὴν πρακτικὴ διαφορῶν τοπικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ἀποτελοῦν τοὺς κανονισμοὺς (νόμους) τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν σὲ συγκεκριμένα προβλήματα και σὲ συγκεκριμένο πλαίσιο χώρου και χρόνου. Οἱ περισσότεροι κανόνες ἔχουν νόημα ἂν τοὺς βάλουμε σὲ αὐτὸ τὸ γενικὸ πλαίσιο. Φυσικά, ὑπάρχουν και κανόνες μετὰ καθολικὸ νόημα, ἀλλὰ πάντοτε ἀπαιτεῖται μεγάλη προσοχὴ ὅταν κάνουμε πρακτικὴ χρῆση³.

Ὁ 15ος Κανόνας τῆς τοπικῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, (πόλη τῆς Φρυγίας στὴ Μικρὰ Ἀσία), ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα μετὰ τῶν ἐτῶν 343 και 381, και ὀρίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ψάλλουν ἄλλοι πλὴν τών κανονικῶν ψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεβαίνουν στὸν ἄμβωνα και ἀναγιγνώσκουν ἀπὸ τὸ βιβλίον (ἐνν. τὸ Ψαλτήριον) στὴν Ἐκκλησία⁴.

Σχετικὰ σχολιάζει ὁ Ζωναράς: «Οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου θέλουν νὰ ὑπάρχει εὐταξία στὴν Ἐκκλησία» και γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο δίνει ἐντολὴ ὅτι: μόνο οἱ παιδευμένοι ἀναγνώστες ἀνεβαίνουν μετὰ τὰ βιβλία στὸν ἄμβωνα (ὁ ὁποῖος εἶχε τρεῖς – τέσσερις σκάλες και βρισκόταν στὴ μέση του ναοῦ, ὅπως σήμερα στὴν Καλαμπάκα στὰ Μετέωρα, και στὴν αὐλὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας στὴν Κωνσταντινούπολη).

3. Gordana Blagojević, ὅ.π., σ. 143.

4. *Свештени канони Цркве*, превод са грчког и словенског епископ Атанасије, Београд 2005, σ. 292 (κανόνας ΚΣΤ' τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων; κανόνας ΙΣΤ' τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, κανόνες δ', λγ', σε' τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Συνόδου, κανόνας ιδ' τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου; κανόνας νθ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου; κανόνας ργ' τῆς ἐν Καρθαγένης Συνόδου).

Όπως παρατηρούμε, ο συγκεκριμένος Κανόνας τῆς τοπικῆς Συνόδου δὲν ἀναφέρει τίποτα γιὰ τὸ φύλο τῶν ψαλτῶν, ἀλλὰ ἀφορᾷ μόνο στὴν τάξη τὴν ὁποία πρέπει νὰ τηροῦν οἱ ψάλτες στὴν Ἐκκλησία γιὰ λόγους εὐταξίας. Αὐτὸς ὁ κανόνας ἔχει βαρύτητα ἂν τὸν τοποθετήσουμε στὰ σωστὰ πλαίσια, δηλαδὴ ὅτι στὴν Ἀκολουθία πρέπει νὰ ὑπάρχει τάξη. Πιθανῶς σὲ κάποιους ναοὺς νὰ ἐπικρατοῦσε ἀταξία στὶς Ἀκολουθίες καὶ γιὰ αὐτὸν τὸν λόγο θέσπισαν τὸν ἀνάλογο κανόνα⁵.

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅμως, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι Κανόνες αὐτῆς τῆς Συνόδου οἱ ὁποῖοι δὲν τηροῦνται, καὶ κανεὶς δὲν ἀσχολεῖται μὲ αὐτὸ τὸ θέμα. Παραδείγματος χάριν ὁ Κανόνας 6 προβλέπει ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται στοὺς αἵρετικούς, οἱ ὁποῖοι ἐπιμένουν στὴν αἵρεση, νὰ εἰσέρχονται στὸ ναό⁶. Γεννιέται τὸ ἐρώτημα ποιὸς σήμερα στὴν Ἑλλάδα κάνει ἔλεγχο στὴν εἴσοδο τῆς Ἐκκλησίας, ἂν ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος θέλει νὰ μπεῖ μέσα εἶναι αἵρετικός⁷.

Ὁ 24ος κανόνας τῆς ἴδιας Συνόδου ὀρίζει ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται οἱ κληρικοί, διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι, καθὼς καὶ ὁ ὑπόλοιπος κλῆρος, ὁ κατώτερος –ὑποδιάκονοι, ἀναγνώστες, ψάλτες, θυρωροί, ὅσοι εἶναι ἀσκητές– νὰ μπαίνουν σὲ ταβέρνα⁸. «Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἀπὸ πρεσβυτέρων ἕως διακόνων καὶ ἐξῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἕως ὑπηρετῶν ἢ ἀναγνώστῶν ἢ ψαλτῶν ἢ ἐφοριστῶν ἢ θυρωρῶν ἢ τοῦ τάγματος τῶν ἀσκητῶν, εἰς καπηλεῖον εἰσιέναι».

Γι' αὐτὸ μιλάει καὶ ὁ Κανόνας 54 τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων: Ἄν κάποιος κληρικός βρεθῆ νὰ τρώει σὲ ταβέρνα, πρέπει νὰ εἶναι ἀφορισμένος, ἐκτὸς ἂν σταματήσει σὲ ξενοδοχεῖο στὸ δρόμο ἀπὸ ἀνάγκη. Ἐπιτρέψτε μου ἐδῶ νὰ ρωτήσω πόσους ἱερεῖς ἢ ψάλτες γνωρίζετε οἱ ὁποῖοι ποτέ τους δὲν ἔχουν μπεῖ σὲ ταβέρνα⁹;

Στὸ Κανόνα 53 γράφει ὅτι οἱ χριστιανοί, ὅταν πᾶνε σὲ γάμους, δὲν πρέπει νὰ παίζουν καὶ νὰ χορεύουν, ἀλλὰ νὰ ἔχουν ἓνα ταπεινὸ γεῦμα, ὅπως πρέπει

5. Gordana Blagojević, ὁ.π., σ. 144.

6. *Свештени канони Цркве, превод са грчког и словенског епископ Атанасије, Београд 2005*, σ. 290.

7. Gordana Blagojević, ὁ.π., σ. 144.

8. *Свештени канони Цркве, превод са грчког и словенског епископ Атанасије, Београд 2005*, σ. 294 (κανόνας νδ' τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κανόνας θ' τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Συνόδου, κανόνας μ' τῆς ἐν Καρθαγένης Συνόδου).

9. Gordana Blagojević, ὁ.π., σ. 144-145.

στούς χριστιανούς¹⁰. Πόσες φορές βρεθήκατε σέ γάμους χωρίς μουσική και χορό, όπου προσέφεραν ένα ταπεινό γεῦμα;

Στήν Ἑλλάδα συχνά, γιά νά στηριχθεῖ ἡ ἀποψη πώς δέν ἐπιτρέπεται στίς γυναῖκες νά ψέλνουν στούς Ἱ. Ναούς, ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἡ φράση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀπ' τήν Α' Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή (κεφ. 14 στίχ. 34) «οἱ γυναῖκες σας, στίς ἐκκλησίες νά σωπαίνουν». Προφανῶς ἀναφέρεται στήν ἀποτροπή ὄχι τῆς ψαλμωδίας ἀλλά τῶν συζητήσεων, ἐπειδὴ ἀμέσως συνεχίζει «ἐάν θέλουν νά μάθουν κάτι, νά ρωτοῦν τοὺς συζύγους τους στοῦ σπίτι». Στήν ἴδια ἐπιστολή, λίγο πρὶν (κεφ. 11, στίχ. 14) ὁ Ἀπόστολος ἔχει πεῖ πὺς «εἶναι ἀτιμία γιά τὸν ἄνδρα νά φέρει κώμη», δηλαδή νά ἔχει μακρὰ μαλλιά. Πόση ἀτιμία ὅμως εἶναι σήμερα τὰ μακρὰ μαλλιά τῶν κληρικῶν, μοναχῶν, τῶν ἐπισκόπων; Μᾶλλον ὡς σημεῖο πνευματικότητας ἔχουν καθιερωθεῖ. Ἐπομένως, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα μας, ἔχουμε ἐπιλεκτική, κατὰ τὸ συμφέρον, χρῆση τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν¹¹.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἔρευνας ἄκουσα τὴ γνώμη ὅτι ἀπαγορεύεται στίς γυναῖκες στήν Ἑλλάδα νά ψάλλουν ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἡ γυναῖκα στήν Ἐκκλησία πρέπει νά σιωπᾷ. Ὡστόσο, εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ γυναῖκες εἶχαν καὶ διακονικὴ ὑπηρεσία. Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος χειροτόνησε μία μοναχὴ σὲ διάκονο τὸ 1911¹².

Ἡ ψαλμωδία εἶναι ἕνας τρόπος προσευχῆς, ὁ ὁποῖος ἐνέχει καὶ ἱεραποστολικὸ ρόλο. Ὡς παράδειγμα θὰ ἀναφέρω μία σπουδάστρια Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Γερμανίδα, ἡ ὁποία ἐλκόμενη ἀπὸ τὴν ὀμορφιά τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἔγινε χριστιανὴ ὀρθόδοξη. Ἀπὸ τὸ 1999 ἔψαλλε στὴ χορωδία τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στοῦ Βερολίνου. Αὐτὸ τὴν βοήθησε νά νιώθει ὅτι ἀνήκει στήν ὀρθόδοξη κοινότητα. Τὸ 2004 ξεκίνησε στήν Ἀθήνα συστηματικὴ ἐκμάθηση Βυζαντινῆς Μουσικῆς στοῦ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν. Ὡστόσο, βρέθηκε σὲ ἕνα περιβάλλον μὲ διαφορετικὴ πρακτικὴ, ὅπου αἰσθάνθηκε ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὴν πρακτικὴ ἄσκηση τῆς ψαλμωδίας καὶ συνεπῶς καὶ τὴν βαθύτερη αἴσθηση τοῦ μέλους τῆς κοινότητας. Τῆς φάνηκε παράξενο τὸ γεγονός ὅτι ὄχι

10. *Свештени канони Цркве*, превод са грчког и словенског епископ Атанасије, Београд 2005, σ. 299.

11. Gordana Blagojević, ὀ.π., σ. 144.

12. Kiriaki Karidoyanis Fitzgerald, *Women Deacons in the Orthodox Church: Called to Holiness and Ministry*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, p. 170.

μόνο όρισμένοι ιερείς δέν έπιτρέπουν στις γυναίκες νά ψάλλουν, αλλά και οι ίδιες οι Έλληνίδες δέν προτίθενται νά άνέβουν στο ψαλτήρι¹³.

Άκουσα από μερικές γυναίκες τήν εξήγηση ότι οι άνθρωποι στην Ελλάδα έχουν συνηθίσει νά άκούνε στην εκκλησία άντρικές φωνές και τó άκουσμα τής γυναικείας φωνής τους ξενίζει. Όμως, ή δική μου έμπειρία, όπως και κάποιων άλλων Έλληνίδων ψαλτών έρχεται σέ πλήρη αντίθεση με αυτό τó έπιχείρημα. Οι γυναίκες – ή πλειοψηφία τού ποιμνίου- χαίρονται πολύ όταν βλέπουν μία κοπέλα στο ψαλτήρι και άκούνε ένα ήχοχρωμα πού προσιδιάζει στή φύση τους. Μία κοπέλα νά ψάλλει με τήν πραγματική της φωνή, εκεί όπου είναι εκ φύσεως ή τοποθέτησή της.

Στήν Ελλάδα οι γυναίκες ψάλλουν στις Άκολουθίες κυρίως στα γυναικεία μοναστήρια. Σε κάποια μοναστήρια ψάλλουν και λαϊκές γυναίκες (π.χ. Ίερό Ήσυχαστήριο Παναγίας Βρουύλων στην Πλατεία Άμερικης, στην Άθήνα, όπου φιλοξενήθηκαν πολλές φορές στο ψαλτήρι) ενώ σέ άλλα ψάλλουν μόνο οι ίδιες οι μοναχές¹⁴.

Στους ένοριακούς ναούς στις γυναίκες έπιτρέπεται «καμιά φορά νά ψάλλουν κάτω». Στην Ελλάδα παρατηρείται διαφορά στή συμμετοχή γυναικών στο ψαλτήρι μεταξύ τών αστικών και τών έπαρχιακών κοινωνιών. Στην έπαρχία και στα νησιά είναι μεγαλύτερη ή παρουσία τών γυναικών στο ψαλτήρι από ότι στις πόλεις. Γεννίεται τó έρώτημα βάσει ποιών κριτηρίων καθορίζεται τó πότε και τó τί έπιτρέπεται νά ψάλλουν οι γυναίκες. Είδαμε ότι από πλευράς Θεολογίας δέν υπάρχει έμπόδιο στο νά λαμβάνουν μέρος οι γυναίκες στις Άκολουθίες ως ψάλτες. Όπως είδαμε, στους εκκλησιαστικούς Κανόνες αναφέρεται ότι στο ψαλτήρι πρέπει νά ψάλλουν μόνο όσοι γνωρίζουν. Έδώ έγείρεται τó έρώτημα αν όλοι οι άντρες οι όποιοι ψάλλουν στο ψαλτήρι έχουν τó άπαιτούμενο επίπεδο γνώσεων. Έπιπλέον, οι άντρες λαμβάνουν μισθό ως επαγγελματίες ψάλτες, ενώ οι γυναίκες ψάλλουν χωρίς καμιά άμοιβή. Μία Έλληνίδα ψάλτης μου είπε: «Όρισμένες φορές προτιμώ νά συμπάλλω με γυναίκες σέ μία συγκεκριμένη ένορία όπου αυτό είναι πολύ συνηθισμένο. Μπορεί νά μήν έχουν πολύ ύψηλό μουσικό επίπεδο -είναι πολύτεχνες μητέρες, δέν έχουν χρόνο- έχουν όμως άλλο ήθος. Για εκείνες προέχει τó μυστήριο – δέν

13. Gordana Blagojević, ό.π., σ. 149.

14. Gordana Blagojević, ό.π., σ. 147.

κάνουν καμία παρατήρηση τὴν ὥρα τῆς Ἀκολουθίας. Ἀντίθετα, γιὰ πολλὰ χρόνια ζῶ τὴ γκρίνια τῶν ψαλτῶν, τότε τοῦ δεξιοῦ τότε τοῦ ἀριστεροῦ γιὰ τὸ ρυθμό, τὰ διαστήματα, τὴν ἄγνοια τοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἐνός γιὰ τὸν ἄλλο. Πολὺ κουραστικό! Ἀνεπίτρεπτο! Ἐκείνη τὴν ὥρα τὰ τελούμενα εἶναι συνταρακτικά –οἱ μουσικολογικὲς ἔριδες μποροῦν νὰ περιμένουν»¹⁵.

Σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα σπουδάζουν γυναῖκες γιὰ χρόνια Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ σὲ διάφορα ὠδεῖα καὶ μουσικὲς σχολές. Ἡ ἐκμάθηση τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ξεκινᾷ σὲ διάφορες ἡλικίες. Οἱ κόρες τῶν ἱερέων καὶ τῶν ψαλτῶν μαθαίνουν ἀπὸ μικρῆ ἡλικία νὰ ψάλλουν πρακτικὰ στὶς Ἀκολουθίες. Ὑπάρχουν καὶ γυναῖκες οἱ ὁποῖες ἀρχίζουν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ σὲ μεγαλύτερη ἡλικία. Ρώτησα γυναῖκες οἱ ὁποῖες ἐκπαιδεύονται στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη ποῦ ἦταν τὸ κίνητρο ποῦ τις ὤθησε νὰ τὸ κάνουν καὶ ποιὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς μουσικῆς, τὸ ὁποῖο δὲν θὰ μπορέσουν νὰ ἐξασκήσουν στὴν πράξη. Ἡ συνηθέστερη ἀπάντηση ἦταν ὅτι θέλουν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν μουσικολογία καὶ ὅτι χρειάζονται αὐτὴ τὴ γνώση γιὰ θεωρητικούς λόγους. Στὴν ἐρώτηση ἂν σκοπεύουν νὰ ἐφαρμόσουν καὶ πρακτικὰ τὴ γνώση τους, ἡ ἀπάντηση ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς ἓνα γέλιο ἢ μία βαθιὰ ἀνάσα «ἔεεεχ»¹⁶.

Πολλοὶ γνωστοὶ δάσκαλοι Βυζαντινῆς Μουσικῆς εἶχαν καὶ ἔχουν μαθήτριες μὲ τὶς ὁποῖες ἔψαλαν σὲ χορωδία, π.χ. ὁ Σίμων Καράς. Ἡ μαθήτριά του, Θεοδώρα Βάρσου, διδάσκει στὴ σχολὴ τοῦ Σίμωνα Καρά. Αὐτὸ ποῦ συμβαίνει συνήθως εἶναι νὰ ψάλλουν μία ἢ μερικὲς γυναῖκες δίπλα στὸ ψαλτῆρι, παίρνοντας συνήθως ἀκατάλληλο, πολὺ ψηλὸ (ἀντρικὸ) τόνο – πρᾶγμα τὸ ὁποῖο δὲν προκαλεῖ τὸ καλύτερο αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα. Ὡστόσο, ὑπάρχουν καὶ γνωστοὶ δάσκαλοι οἱ ὁποῖοι δὲν ψάλλουν μὲ τὶς μαθήτριάς τους στὴν ἐκκλησία. Γεννιέται τὸ ἐρώτημα γιατί; Ὁ δάσκαλος Βυζαντινῆς Μουσικῆς, κ. Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος, στὴ συνέντευξη στὴν Ἀθήνα τὸ 2009 δήλωσε ὅτι στὴ μακρόχρονη παιδαγωγικὴ του ἀπασχόληση εἶχε πάντα μία – δύο μαθήτριες. Κατὰ τὴ μαρτυρία του οἱ ἴδιες δὲν ἤθελαν ποτὲ νὰ ὀργανώσουν χορωδία. Ὡστόσο, ἓνας ἄλλος δάσκαλος, ὁ κ. Μακρῆς κατάφερε νὰ ὀργανώσει γυναικεῖα χορωδία.

Θὰ ἀναφερθῶ καὶ σὲ μία νέα ψάλτη, τὴν Νεκταρία Καραντζῆ, ἀριστοῦχο μὲ διάκριση ἀπὸ τὴ Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πει-

15. Ibid., σ. 148.

16. Gordana Blagojević, δ.π., σ. 148.

ραιώς, ή οποία είναι ψάλτρια σέ διάφορους ναούς, μεταξύ τών όποιών ό 'Ι. Ν. 'Αγίας Παρασκευής Μαλακάσας, τό 'Ι. 'Η. Μεταμόρφωσης τού Σωτήρος στό Μήλεσι 'Ωρωπού και ό 'Ι. Ν. Παναγίας «Ρόδον τό 'Αμάραντον» στην Καλλιπολη Πειραιά, στον όποιο ψάλλει έως σήμερα. Συμμετέχει στην έξής σειρά πέντε κασετών/cd που έχουν έκδοθει από την 'Ι. Μ. Μεταμόρφωσης τού Σωτήρος, συμπληρώνοντας, με βυζαντινούς έκκλησιαστικούς ύμνους, τίς όμιλίες ή τίς ψαλμωδίες με τή φωνή τού μακαριστού ('Ιησού Γλυκύτατε (1993), 'Υμνήσωμεν πάντες θεοπρεπώς (1996), Εύλογητός ό Θεός (1998), Προκαθάρωμεν έαυτούς (2001), Μικρός Παρακλητικός Κανόνας (ύπό έκδοση). Συνεργάτης τού Χρόνη 'Αηδονίδη σέ συναυλίες Βυζαντινής και Παραδοσιακής Μουσικής. 'Ασχολείται και με τή διδασκαλία Βυζαντινής Μουσικής: στό πνευματικό κέντρο τού 'Ι. Ν. 'Αγίας Παρασκευής Μαλακάσας (1999-2000), στό «Κεντρικό 'Ωδείο» 'Αθηνών και στό ώδείο «'Αθηνα»¹⁷.

'Ελληνίδες στη διασπορά επίσης ψάλλουν, π.χ. ή Jessica Suchy-Pilalis ή όποια άσχολεϊται θεωρητικά και πρακτικά με τή βυζαντινή μουσική στην 'Αμερική. 'Από τό 1984 είναι ψάλτης τής 'Ελληνικής 'Ορθόδοξης 'Εκκλησίας Βόρειας και Νότιας 'Αμερικής, ως πρωτοψάλτης στό 'Ιερό Ναό τής 'Αγίας Τριάδος τής 'Ελληνικής 'Ορθόδοξης 'Εκκλησίας στην 'Ινδιανάπολη. 'Ομως, πρέπει νά τονίσουμε έδώ ότι αυτές οι γυναίκες ψάλτες είναι περισσότερο ή έξαίρεση που έπιβεβαιώνει τον κανόνα¹⁸.

Προκειμένου νά έχουμε μία καλύτερη αντίληψη τού ζητήματος έκανα μία συγκριτική μελέτη σχετικά με τό ίδιο θέμα – συμμετοχή τών γυναικών στό ψαλτήρι – στη σημερινή Σερβία. 'Η έκκλησιαστική μουσική είναι τό αρχαιότερο και πλέον μακραίωνο γραπτό είδος σερβικής μουσικής. Κατά τίς άλλαγές που σημειώθηκαν στό παρελθόν, ή ορθόδοξη έκκλησιαστική μουσική έγινε μέσα στους αιώνες δέκτης πολλών έπιρροών, με αποτέλεσμα νά αλλάξει και νά μετασχηματισθεί. Σήμερα στη Σερβία με τον όρο Σερβική 'Εκκλησιαστική Μουσική έννοείται ή μονοφωνική μεσαιωνική μουσική βυζαντινής και μεταβυζαντινής παράδοσης, ή μεταγενέστερη σερβική έκκλησιαστική μουσική (ή λεγόμενη Λαϊκή 'Εκκλησιαστική Μουσική) καθώς και ή πολυφωνική

17. www.nektaria.musicheaven.gr

18. Gordana Blagojević, ό.π., σ. 150.

χορωδιακή μουσική (έργα εκκλησιαστικής μουσικής συγκεκριμένων μουσουργών)¹⁹. Σε σύγκριση με τα άλλα είδη εκκλησιαστικής μουσικής, ή πολυφωνική μουσική στη Σερβία έμφανίστηκε σχετικά άργα. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, ή χρήση τής γενικεύθηκε από τὸ μισό τής τέταρτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰώνα, ἀν καὶ δὲν μπορούμε νὰ ἀποκλείσουμε τὴν πιθανότητα νὰ τὴν χρησιμοποιούσαν σποραδικὰ καὶ νωρίτερα²⁰. Στὴ Σερβία τοῦ 19ου αἰώνα οἱ πρῶτες χορωδίες οἱ ὁποῖες ἔψαλλαν στοὺς ναοὺς ἦταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντρικές. Ὑπῆρχαν καὶ χορωδίες μαθητῶν²¹. Καμιά φορὰ οἱ διευθυντὲς τῶν χορωδιῶν ἔνωσαν τὶς μαθητικές καὶ τὶς ἀντρικές χορωδίες. Τέτοιες μεικτὲς χορωδίες ψαλτῶν πρόσφεραν τὴν δυνατότητα γιὰ εὐρύτερο ρεπερτόριο. Ὁ Davorin Jenko τὸ 1863 ἔδωσε τὸ μέρος γιὰ τὶς φωνὲς σοπράνο καὶ ἄλτο, σὲ γυναῖκες, ἐνῶ μέχρι τότε τὶς φωνὲς αὐτὲς ἔψαλλαν τὰ ἀγόρια. Τὴν τελευταία εἰκοσαετία τοῦ 19ου αἰ. ἐμφανίζονται καὶ στὴ Ρωσία μεικτὲς χορωδίες, ἐπειδὴ οἱ παιδικὲς φωνὲς ἄλλαξαν μετὰ τὶς γυναικείες. Αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ τὸν Aleksandar Andrejevich Arhangel'ski (1846-1934), μετὰ τὴν εὐλογία τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ γυναῖκες στὴ Ρωσία ἔψαλλαν καὶ νωρίτερα σὲ χορωδίες, ἀλλὰ σὲ χῶρο, ἀπὸ ὅπου δὲν φαίνονταν, ἢ καμιά φορὰ κουρεύονταν καὶ ντύνονταν μετὰ ἀντρικὰ ροῦχα, γιὰ νὰ μοιάζουν μετὰ ἀγόρια²²!

Σήμερα στὴ Σερβία σὲ κανέναν δὲν φαίνεται παράξενο νὰ ψάλλουν οἱ γυναῖκες στὴν ἐκκλησία. Οἱ γυναῖκες εἶναι πολὺ συχνὰ οἱ χοράρχες στὶς πολυφωνικὲς ἐκκλησιαστικὲς χορωδίες. Ἐπιπλέον, οἱ γυναῖκες ψάλλουν καὶ τὸ λαϊκὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ βυζαντινὸ μέλος.

Ἡ Katarina (Pupezin) Ljubojevic (Καταρίνα (Πούπεζιν) Λιούμπογιεβιτς) εἶναι ἡ πρώτη Σερβίδα, ἡ ὁποία φοίτησε στὴν Ἑλλάδα Βυζαντινὴ Μουσικὴ. Γεννήθηκε τὸ 1965. Γιὰ πρώτη φορὰ ἄκουσε βυζαντινὴ μουσικὴ τὸ 1984 ὅταν βρέθηκε στὴν Πάτμο. Ἀπὸ τὸ 1984 ἕως τὸ 1987 ἐπισκέφθηκε πολλὲς φορὲς διάφορα μοναστήρια σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, μαθαίνοντας τὴν ψαλτικὴ τέχνη. Γράφτηκε στὸ Ὁδεῖο Ἀθηνῶν τὸ 1987 ὅπου φοίτησε ἕως τὸ 1989. Τὴν πρώτη

19. Ивана Перковић Радак, *Од анђеоског појања до хорске уметности. Српска хорска црквена музика у периоду романтизма (до 1914. године)*, ФМУ, Музиколошке студије – дисертације, свеска 1/2008, Београд 2008, 5.

20. Ibid, σ. 5.

21. Ibid, σ. 236.

22. Ibid, σ. 237.

χρονιά παρακολούθησε μαθήματα με τὸν δάσκαλο Περιστέρη, καὶ τὴν δευτέρα με τὸν κ. Λάζαρο Κουζηνόπουλο. Μαζί της στὴ Σχολὴ σπούδαζαν καὶ δύο Ἑλληνίδες οἱ ὁποῖες προετοιμάζονταν γιὰ νὰ ἀκολουθήσουν τὸν μοναχικὸ βίο. Ἡ ἴδια Καταρίνα λέει ὅτι αὐτὸ ἦταν ἐκπληξή καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρές, καθὼς γιὰ τὸ συγκεκριμένο περιβάλλον φαινόταν παράξενο τὸ γεγονός ὅτι μία ξένη κοπέλα μάθαινε Ψαλτικὴ μόνο ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴν ὀρθόδοξη λατρεία, χωρὶς νὰ θέλει νὰ γίνει μοναχή. Ὅταν ἐπέστρεψε στὴ Σερβία ὀργάνωσε μία μικρὴ γυναικεία χορωδία. Στὶς κοπέλες χρειάστηκε μισὸς ἕως ἓνας χρόνος γιὰ νὰ μάθουν τὴν σημειογραφία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ψαλτικὴ καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα, προσάρμοσε τὰ λειτουργικὰ κείμενα στὶς πρωτογενεῖς βυζαντινὲς μελωδίε²³.

Στὸ Βελιγράδι τὸ 1993 ἰδρύθηκε ἡ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ χορωδία «Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός». Ἡ χορωδία ἔλαβε μέρος σὲ ἀκολουθίες στοὺς Ἱεροὺς ναοὺς τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου Νέβσκι καὶ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Στὴν ἀρχὴ ἡ χορωδία ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο ὁμάδες ψαλτῶν (ἀντρικὸ καὶ γυναικεῖο ψαλτῆρι), οἱ ὁποῖες ἔψαλαν στὶς ἀκολουθίες ἀντίφωνα, ἐναλλάξ. Οἱ ψάλτες ἔμαθαν τὴν σημειογραφία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἀπὸ τὸν Vladimir Jovanovic (Βλάντιμιρ Γιobάνοβιτς), συνθέτη, ὁ ὁποῖος ἔκανε πρόβες καὶ σὲ δύο χορωδίες καὶ διηύθυνε τὸν ἀντρικὸ χορὸ. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅλη αὐτὴ τὴν ἐργασία τὴν προσέφερε δωρεὰν ὁ Γιobάνοβιτς οἰκιοθελῶς. Ἡ γυναικεία χορωδία (τῆς ὁποίας εἶμαι μέλος) ἠχογράφησε τὸ 1998 στὸ Βελιγράδι τὴν πρώτη κασέτα *Радуј се Богомату Пречиста Пренепоροчна лествице небеска*, καὶ ἔπειτα τὸ 2002 τὸ CD καὶ κασέτα *Певајте Господу песму нову – псалми Давидови* (Ψαλμοὶ Δαβίδ)²⁴.

Τὸ 1997, ἡ Vesna (Sara) Peno (Βέσνα (Σάρα) Πένο), ἐρευνήτρια στὸ Μουσικολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν, ὀργάνωσε τὴ γυναικεία χορωδία «Ἡ Ἁγία Κασσιανή». Ἀπὸ τὸ 1998 ἡ χορωδία ἔλαβε μέρος σὲ ἀκολουθίες στὸν Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Jovan Vladimir. Ἀπὸ τὸ 1999 ἕως τὸ 2001 ἔψαλλαν στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀναλήψεως. Ἠχογράφησαν τὸ πρῶτο τους CD τὸ 2003 με τίτλο *Ἀπὸ τοὺς ψαλτικούς θησαυροὺς τοῦ Χιλανδαρίου – Βικεντίου τοῦ Χιλανδαρηνοῦ*. Τὴν ἴδια χρονιά ἡ Βέσνα (Σάρα) Πένο δημοσίευσε καὶ τὸ βιβλίο *Βικέντιος Χιλανδαρηνός (Викентије Хилян-*

23. Gordana Blagojević, ὁ.π., σ. 150-151.

24. Gordana Blagojević, ὁ.π., σ. 151.

δαραυ)²⁵.

Ἐκτος ἀπὸ αὐτὲς τὶς χορωδίες μὲ δισκογραφία στὴ Σερβία ὑπῆρχαν καὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες γυναικεῖες χορωδίες καὶ γυναῖκες ψάλτες, ὅπως ἡ χορωδία «Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Σανγκάι» (Викентије Хиландарац) ἀπὸ τὸ Κγusevac (Κρούσεβατς), ἡ γυναικεία χορωδία στὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὴν Πανεπιστημιούπολη τοῦ Βελιγραδίου κ.ά.²⁶.

Τὸ ἀκαδημαϊκὸ καὶ ἐπαγγελματικὸ προφίλ τῶν μελῶν αὐτῶν τῶν χορωδιῶν ποικίλει. Στὰ μέλη τους συγκαταλέγονται φιλόλογοι, ἀγιογράφοι, ἀρχιτέκτονες, θεολόγοι, μαθηματικοί, μουσικοί, ἐθνολόγοι, μουσικολόγοι, κλπ. Αὐτὲς οἱ χορωδίες ἔλαβαν μέρος σὲ Ἀκολουθίες καὶ συναυλίες σὲ ὅλη τὴ Σερβία ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ. Κάποιες γυναικεῖες ψάλτες μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν πήγαιναν σὲ ἄλλες μητροπόλεις καὶ παρέδιδαν μαθήματα σὲ μοναχὲς καὶ λαϊκοὺς. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω ὅτι μέλη τῆς χορωδίας «Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός» παρέδωσαν μαθήματα βυζαντινῆς Ψαλτικῆς τὸ 1990, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Μητροπολίτη Μαυροβουνίου καὶ Παραλίων Κυρίου Ἀμφιλοχίου, σὲ μερικὰ μοναστήρια τῆς Μητροπόλεως του (π.χ. στὸ Zdrebaonik (Ζντρεμπαόνικ), Banja (Μπάνια), Pipegi (Πίπερι). Ἐδῶ μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε τὸ φαινόμενο ὅτι στὰ νεώτερα χρόνια ἡ Ψαλτικὴ διδάσκεται ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς πρὸς τὰ μοναστήρια, δηλαδή, ὅτι λαϊκὲς γυναικεῖες γίνονται δασκάλες τῶν μοναχῶν²⁷.

Συμπέρασμα

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα φαίνεται ὅτι ἡ συχνότητα συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν στὸ ψαλτῆρι καὶ ἡ ἀντιληψὴ τῆς εὐρύτερης ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Σερβία εἶναι πολὺ διαφορετικὴ. Σὲ αὐτὸ συνέβαλαν πολλοὶ καὶ διαφορετικοὶ παράγοντες, ἀλλὰ πρῶτα ἀπὸ ὅλα οἱ τοπικὲς λαϊκὲς παραδόσεις. Στὴ Σερβία οἱ γυναῖκες ἄρχισαν νὰ λαμβάνουν ἐνεργὰ μέρος στὴν ψαλμωδία πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια, χάρις στὴ συμμετοχὴ τους στὶς πολυφωνικὲς χορωδίες. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει Κανονικὴ ἀπαγόρευση νὰ ψάλλουν οἱ γυναῖκες στὴν ἐκκλησία, ὡστόσο ἓνα μέρος τοῦ κλήρου στὴν Ἑλλάδα δὲν ἐνθαρρύνει ἢ

25. Ibid., σ. 151.

26. Ibid., σ. 151.

27. Ibid., σ. 152.

καί δὲν ἐπιτρέπει στὶς γυναῖκες νὰ ψάλλουν. Εἶναι πιθανὸ ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται στὸ διαφορετικὸ ἐπίπεδο παιδείας, ὅπως καὶ στὴ διαφορετικὴ πολιτισμικὴ κληρονομιά (ὕψοβαθρο), τὴν ὁποία φέρουν οἱ ἱερεῖς σὰν ἄνθρωποι μέσα τους. Ἐπιπλέον ὑπάρχουν καὶ οἱ ἄνδρες ψάλτες οἱ ὁποῖοι δὲν βλέπουν εὐνοϊκὰ τίς γυναῖκες συναδέλφους τους. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ σχετίζεται μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι στὶς πόλεις ὁ ψάλτης ἀσκεῖ ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖο τοῦ ἀποφέρει οἰκονομικὸ ὄφελος. Στὰ ἑλληνικὰ χωριά καὶ τὰ νησιά οἱ γυναῖκες ἔψαλλαν ὡς ὄργανικὸ μέρος τῆς κοινότητας. Στὴ γειτονικὴ Σερβία οἱ ψάλτες ψάλλουν ἀπὸ ἐnthουσιασμὸ, χωρὶς νὰ περιμένουν οἰκονομικὴ ἀπολαβή. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ τὴν ἀπουσία κινήτρου καὶ οἱ ἴδιες οἱ γυναῖκες δὲν δείχνουν πολὺ ἐnthουσιασμὸ στὸ νὰ ἀφιερωθοῦν πλήρως στὴν Ψαλτικὴ, καθὼς τὸ νὰ εἶσαι ψάλτης συνεπάγεται μεγάλη εὐθύνη καὶ δέσμευση. Κάποιες παντρεμένες Ἑλληνίδες οἱ ὁποῖες μου παρεχώρησαν συνέντευξη εἶπαν ὅτι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη τοῦ ψαλτηρίου, διότι εἴτε τὰ Σαββατοκύριακα οἱ ἴδιες καὶ οἱ σύζυγοί τους θέλουν νὰ κάνουν ἐκδρομὴ ἐκτὸς τῆς πόλης, ἢ ἔχουν πολλὰς δουλειὰς μὲ τὸ σπίτι καὶ τὰ παιδιά χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ συζύγου. Δὲν ὀργανώνουν χορωδίες διότι αὐτὸ θὰ σήμαινε ἀκόμα μία ὑποχρέωση γιὰ τὴν ὁποία δὲν θὰ πληρώνονται. Ἐδῶ παρατηρεῖται ἀκόμη μία διαφορὰ, σὲ σύγκριση μὲ τὴ Σερβία ὅπου στὶς χορωδίες ψάλλουν παντρεμένες γυναῖκες μαζὶ μὲ τὰ παιδιά. Παραδείγματός χάριν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου Νέβσκι στὸ Βελιγράδι μία γυναῖκα διευθύνει τὴν τετράφωνη χορωδία τοῦ ναοῦ, στὴν ὁποία ψάλλει καὶ ὁ ἄντρας τῆς^{28!}

Μερικὲς Ἑλληνίδες, οἱ ὁποῖες μαθαίνουν Ψαλτικὴ, μου ἀνέφεραν ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ μονάσουν, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ παντρευτοῦν, διότι μὲ τὴ δημιουργία οἰκογένειας θὰ πρέπει νὰ σταματήσουν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μουσικὴ. Στὴν γυναικεία βυζαντινὴ χορωδία στὴν ὁποία ψάλλω, τὰ περισσότερα μέλη εἶναι παντρεμένες γυναῖκες μὲ παιδιά – τὰ ὁποία ἐλεύθερα ἔρχονται στὸ ψαλτῆρι ἀνεξαρτήτως φύλου²⁹.

Μπορεῖ στὴ λύση τοῦ προβλήματος νὰ βοηθήσουν τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου³⁰: «Ἴδου γὰρ ὁ ψαλμὸς ἐπεισελθὼν τὰς διαφόρους ἐκέρασε φωνὰς, καὶ μίαν παναρμόνιον ὥδην ἀνενεχθῆναι παρεσκεύασε, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ

28. Ibid., σ. 152-153.

29. Ibid., σ. 153.

30. Ibid., σ. 153.

δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι μίαν τινα μελωδίαν ἀηγέγκαμεν ἅπαντες». [Οἱ ψαλμοὶ ποῦ ἀναπέμπουμε ἐνώνουν ὅλες τίς φωνές σέ μία, καὶ οἱ ὠδὲς ὑψώνονται ἀρμονικὰ σέ ἐνότητα. Νέοι καὶ γέροι, πλούσιοι καὶ φτωχοί, γυναῖκες, ἄνδρες, δοῦλοι καὶ πολῖτες, ὅλοι μας σχηματίσαμε μία μελωδία μαζί]³¹.

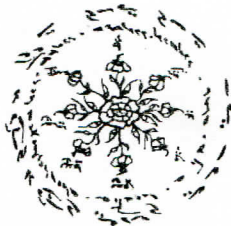
31. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ὀμιλία ε', λεχθεῖσα ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, ὑπὲρ τε τῆς σπουδῆς τῶν παρόντων καὶ βραθυμίας τῶν ἀπολειφθέντων, [καὶ] περὶ τοῦ ψάλλειν, καὶ περὶ τοῦ μηδὲν εἶναι κώλυμα γυναιξὶ τὴν φύσιν πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς δρόμους, PG 63, 486.

HOLY SYNOD OF THE CHURCH OF GREECE
INSTITUTE OF BYZANTINE MUSICOLOGY

THEORIA AND PRAXIS OF THE PSALTIC ART
The Genera of the Rhythmopoeia
and current Psaltic Issues

ACTA
of the IV International Congress
of Byzantine Musicology and Psaltic Art

Athens, 8-11 December 2009

edited by Gregorios Stathis

ATHENS 2015

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΔΡΥΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

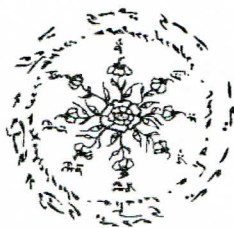
ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΑ ΓΕΝΗ ΤΗΣ ΡΥΘΜΟΠΟΪΑΣ
ΚΑΙ ΤΡΕΧΟΝΤΑ ΨΑΛΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Δ' Διεθνούς Συνεδρίου
Μουσικολογικού και Ψαλτικού

Ἀθήνα, 8-11 Δεκεμβρίου 2009

ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης

ΑΘΗΝΑ 2015

Τὸ ἀνά τριετία, ὡς θεσμὸς συγκαλούμενο ἀπὸ τὸ
Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας,
Δ' Διεθνὲς Συνέδριο, Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικὸ,
μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης»,
πραγματοποιήθηκε τὸ τετραήμερο 8-11 Δεκεμβρίου 2009, στὴν Ἀθήνα.
Ἡ σύγκληση εἰδικὰ αὐτοῦ τοῦ Δ' Συνεδρίου
καὶ ἡ σύνθεση τῆς θεματικῆς του ἔγινε μὲ τὴν συνεργασία
τῆς Ὁμοσπονδίας Συλλόγων Ἱεροψαλτῶν Ἑλλάδος (ΟΜ.Σ.Ι.Ε.)
καὶ τοῦ Πανελληνίου Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν “Ῥωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ
Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς”
καὶ τὴν ὀργανωτικὴν συμπαράσταση
τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ Μουσικῆς,
ὑπὸ τὴν εὐλογία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης
Ἑλλάδος, κ. Ἱερωνύμου.

ἐπιμέλεια ἐκδόσεως
Γρηγόριος Γ. Ἀναστασίου

Ἡλεκτρονικὴ δημοσίευση στὸν ἱστοτόπο
τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: www.ibyzmusic.gr

ISBN 978-618-5157-01-2

© 2015 Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ἀκαδημίας 95, 106 77 Ἀθήνα

“Θεωρία και Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης”

Δ΄ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΟ
ΚΑΙ ΨΑΛΤΙΚΟ

Ἀθήνα, 8-11 Δεκεμβρίου 2009

Τὰ Γένη τῆς Ρυθμοποιίας
και
τρέχοντα Ψαλτικά Θέματα

ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης

ΑΘΗΝΑ 2015

